

قمه‌زنی پنهان و عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر آن در شهرستان مبارکه

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۴

کد مقاله: ۳۴۱۴۳

حبیب اکبری فخرآباد^{۱*}، اصغر محمدی^۲

چکیده

قمه‌زنی مراسمی است که در برخی نقاط شیعه نشین و توسط برخی از عزاداران امام حسین (ع) با نیت گوناگون و اکثراً به منظور ابراز عزاداری برای شهید شدن سیدالشهداء (ع) و یارانش در جریان واقعه کربلا اجرا می‌شود. هدف این تحقیق بررسی قمه زنی پنهان و عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر آن در شهرستان مبارکه است. روش تحقیق، پیمایشی از نوع همبستگی بود و از پرسشنامه محقق ساخته جهت گردآوری داده‌ها استفاده شد. جامعه آماری شامل افراد قمه‌زنی بود که در شهرستان مبارکه اصفهان به صورت پنهانی قمه می‌زدند و بالغ بر ۲۰۰ نفر بودند. با توجه به تعداد کم افراد قمه‌زن در دسترس، نمونه آماری با روش سرشماری شامل کلیه جامعه آماری پژوهش حاضر بود. در این پژوهش از دو روش نمونه‌گیری در دسترس و گلوله برفی استفاده گردید. نتایج پژوهش نشان داد که بین متغیرهای فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی و احکام اسلامی، تبلیغات در فضای مجازی و عضویت در گروه سید صادق شیرازی، فقدان همراهی خانواده و نظام خویشاوندی، فقدان همراهی برخی از اقشار اجتماعی (دوستان، معتقدین و منتقدین)، نبود انسجام و یکپارچگی بین قمه‌زنها، سخت‌گیری نیروهای امنیتی و نظامی، نظر بزرگان و علمای مورد وثوق در رابطه با مذمت قمه زنی، احساس نافرمانی مذهبی و مدنی و مشارکت سیاسی با قمه زنی پنهان رابطه معناداری وجود دارد. با توجه به آزمون رگرسیون، متغیرهای مستقل قادر به تبیین و پیش بینی ۴۰ درصد از تغییرات قمه زنی پنهان بودند. از بین متغیرهای پیش‌بین، فقدان شناخت صحیح از احکام اسلامی و مشارکت سیاسی قوی‌ترین پیش‌بینی کننده‌های قمه‌زنی پنهان بودند.

واژگان کلیدی: قمه‌زنی پنهان، تعالیم دینی، نافرمانی مذهبی و مدنی، مشارکت سیاسی، شهرستان مبارکه

۱- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، دهقان، ایران. (نویسنده مسئول)
akbarihabib884@gmail.com

۲- دانشیار جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، دهقان، ایران.

نهضت کربلاء، یکی از نهضت‌های مهم و بنیادین در تاریخ بشریت و به ویژه تاریخ شیعه بوده است. گرچه این جنبش همراه با تلفات جانی، مالی و غیره بوده است ولی دارای کارکرد و آثار متعدد اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و مذهبی بوده است. این نهضت در مسیر تحقق معنویت، فقط یک حادثه نیست؛ یک فرهنگ است برای اجرای امر به معروف و نهی از منکر، به نحوی که زندگی یک مسلمان شیعه حسینی، متأثر از قیام امام حسین (ع) است. این قیام، فرهنگ عاشورایی را شکل می‌دهد (دستیار و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۵). یکی از مهم‌ترین آداب و مناسک دینی در بین شیعیان برگزاری ایام سوگواری امام حسین (ع) و یاران ایشان در جریان قیام خونین و ماندگار عاشورا در کربلا (سال ۶۰ هـ ق) بوده است؛ اما به دلیل تأثیرات فراوان این حادثه (کربلا) در ماندگاری حرکت شیعی و تداوم مسیر آن از یک سو؛ و حضور گسترده مردم هر ساله در اقامه عزاداری‌ها در ایام ماه محرم از سوی دیگر، باعث شده تا این سنت و منسک دینی در مسیر تحریفات خواسته و ناخواسته قرار گیرد. مناسک و رفتارهای دینی، نقش مهمی در بازتولید باورها و اعتقادات دینی جوامع دارند. بسیاری از این مناسک دینی در صدر اسلام وجود داشته و از ناحیه شارع مقدس، پیامبر اسلام (ص) و ائمه اطهار (ع) وضع گردیده و در بین مردم پذیرفته شده است. در مواردی نیز می‌توان مناسک دینی و مذهبی را یافت که اغلب پایه و اساس دینی، شرعی و علمی لازم را نداشته و تحت تأثیر عوامل تاریخی، اجتماعی و فرهنگی و در مواردی نیز از ناحیه علل سیاسی به وجود آمده و هنوز در میان برخی از جوامع مسلمان رواج داشته و به تنوع آنها نیز به مرور زمان افزوده می‌شود.

در طول تاریخ به ویژه قرون اخیر با ابزارها و شیوه‌های متعدد، سعی شده است تا انواع عزاداری‌ها به شکل بدعت و خرافات در رابطه با برخی موازین و مناسک اسلامی به خصوص نهضت کربلا به وجود آید. به عنوان نمونه، قمه‌زنی مراسمی است که در بعضی از شهرستان‌ها و بلاد شیعی و توسط برخی از عزاداران امام حسین (ع) اجرا می‌شود و در تأسی به مجروح و شهید شدن سیدالشهداء (ع) و شهیدان کربلا و به عنوان اظهار آمادگی برای خون دادن و سرباختن در راه امام حسین (ع) انجام می‌گیرد. شرکت‌کنندگان در این مراسم، صبح زود روز عاشورا، با پوشیدن لباس سفید و بلندی همچون کفن، بصورت دسته‌جمعی قمه بر سر می‌زنند و خون از سر بر صورت و لباس سفید جاری می‌شود. بعضی هم برای قمه‌زنی نذر می‌کنند و چنین نذری را درباره‌ی کودکان خردسال انجام می‌دهند و بر سر آنان تیغ می‌زنند، تا از محل آن خون جاری گردد (موسسه فرهنگی فخرالامه، ۱۳۸۷: ۱۲). کسانی که می‌خواهند صبح روز عاشورا، قمه بزنند، در شب عاشورا قمه خود را تیز کرده و در جلسه عزاداری به نام «مشق قمه» و در صبح عاشورا بعد از نماز صبح سر برهنه، پابرنه و کفن‌پوش قمه‌ها را در دست گرفته از پهنای سر می‌زنند و با نوحه خوانی و گفتن «حیدر - حیدر» قمه بر سر می‌زنند. قمه نام سلاخی است شبیه شمشیر اما کوتاه‌تر و پهن‌تر بدون انحنای کجی و به هرکسی که با این سلاح در روز عاشورا سر خویش یا دیگران را مجروح می‌سازد «قمه زن»، و به این عمل «قمه‌زنی» می‌گویند (مسائلی، ۱۳۸۶: ۱۸).

تداوم و استمرار قمه‌زنی از زمان به وجود آمدن آن موجب بحث میان متفکران اسلامی به ویژه علمای مذهب شیعه بوده است، تعداد کمی از علما اجازه انجام این عمل را داده و بسیاری دیگر آن را موجب وهن اسلام دانسته و تحریم کرده‌اند. در دهه‌های اخیر به خصوص از سال ۱۳۵۹ به دلایل مختلف از جمله: تخریب چهره شیعه در جهان، آثار و تبعات سوء پزشکی، اثرات روانی، عدم پذیرش فرهنگ عمومی و دلایل فقهی و شرعی از سوی فقیه و بسیاری مراجع تقلید حرام اعلام شده و رهبران نظام سیاسی کشور انجام آن را خلاف قانون و جرم به حساب می‌آورند. با این وجود، قمه‌زنی در شهرستان مبارکه از حدود ۱۰۰ سال قبل وجود داشته است و همه ساله در دهه اول محرم تمامی هیئت‌های مذهبی در سطح شهر اقدام به انجام کارهای گروهی و نمادین مانند دم دادن، (یا حیدر) و حرکت پرچم سفید و نشان دادن قمه در جلوی صفوف عزاداری انجام داده و باعث تحریک و ترغیب مردم به قمه‌زنی می‌شوند. در روز دهم محرم به صورت دسته‌جمعی در سطح شهر مبارکه و در هیئت‌های مذهبی قمه‌زنی آشکار انجام می‌شود، به این صورت که قمه‌زنی آشکار تا سال ۱۳۸۶ با جمعیت بیش از ۱۰۰۰ نفر انجام می‌شد (آمار اخذ شده از نهادهای امنیتی مانند نیروی انتظامی، اداره اطلاعات و اطلاعات سپاه شهرستان فولاد مبارکه اصفهان، ۱۳۹۶). اما بعد از سال ۱۳۸۶، با توجه به تدابیر امنیتی و تذکرات مسئولین و همچنین فرهنگ‌سازی که در سطح شهر انجام گرفت، قمه‌زنی به صورت آشکار رنگ باخت. بنابراین، برخی از افراد قمه‌زن که مشتاقانه هر سال آنرا انجام می‌دادند به سمت قمه‌زنی به صورت پنهان رفتند. براساس آمار اخذ شده از نهادهای امنیتی (نیروی انتظامی، اداره اطلاعات و اطلاعات سپاه) شهرستان فولاد مبارکه (۱۳۹۶)، افرادی که به صورت پنهانی در شهر مبارکه قمه می‌زنند، دو دسته‌اند: تعدادی از آنها همه ساله در دهه اول محرم به کربلا می‌روند و در آنجا قمی‌زنی پنهانی را انجام می‌دهند، که حدود ۲۰۰ نفرند و حدود ۲۵۰ نفر هم در شهر مبارکه و در محلات قلعه، شیخ‌آباد، سرارود و قهنویه دست به این اقدام می‌زنند؛ که بیشتر در منازل حاشیه‌ای، چاه‌های آب، باغ‌های حاشیه‌ای دارای حصار، آغل گوسفند و مانند اینها اتفاق می‌افتد. عوامل متعددی ممکن است در گرایش افراد به سمت قمه‌زنی و آن هم به صورت پنهانی تأثیر داشته باشد. یکی از این عوامل ادای نذر است؛ چرا که تعدادی از قمه‌زنها با انگیزه اعتقادی و بیان ادای نذر اقدام به انجام این عمل می‌کنند. عامل

دیگر ممکن است ابراز خودنمایی باشد. اکثر افرادی که گرایش به قمه‌زنی پنهانی دارند از افراد مجرم و سابقه‌دار هستند که به نوعی از جامعه ترد شده‌اند، و با انجام چنین عملی سعی به ابراز خودنمایی و نشان دادن قدرت خود به اطرافیان و به نوعی اثبات خود هستند. از جمله عوامل متعدد دیگری که ممکن است بر گرایش افراد به قمه‌زنی پنهان اثرگذار باشد، می‌توان به فقدان شناخت صحیح از تعالیم اسلامی، فقدان آگاهی‌های فرهنگی مناسب، نقش گروه‌های مرجع، سنت‌های خانوادگی و قومی و فراهم بودن بسترهای قمه زنی اشاره کرد. از جمله دلایلی که اهمیت این پژوهش را دوچندان کرده است، عبارتند از: قمه‌زنی از دیدگاه اکثریت صاحب‌نظران حوزه دینی و همچنین ولی فقیه و نظام اسلامی به عنوان نوعی بدعت^۱ در دین مطرح شده است؛ این پدیده سرمنشأ آسیب‌های اجتماعی متعددی چون دین‌گریزی، اضطراب، خشونت و نافرمانی مذهبی و مدنی است؛ همچنین در خلق ذهنیتی منفی نسبت به مردم شهرستان مبارکه برای عموم مردم کشور نقش دارد؛ قمه‌زنی همچنین ممکن است چهره‌ای واژگون از شیعه را به جهان نمایش دهد و در آخر می‌توان گفت که قمه‌زنی منجر به عوارض جسمانی و روحی برای افراد قمه‌زن و خانواده‌های آنها می‌شود. لذا بررسی‌های علمی در جهت شناخت قمه‌زنی باعث روشن شدن زوایای پنهان این پدیده می‌شود و در کاهش یا حذف این بدعت دینی و مذهبی شده کمک‌کننده است. با این تفاسیل، پژوهش حاضر به دنبال آن است که به بررسی قمه‌زنی پنهان و عوامل اجتماعی و فرهنگی موثر بر آن در شهرستان مبارکه بپردازد و در پی پاسخگویی به این سوالات زیر است:

- آیا تمایل به قمه‌زنی پنهان از فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی و احکام اسلامی تأثیر می‌پذیرد؟
- آیا تمایل به قمه‌زنی پنهان از تبلیغات قمه‌زنی در فضای مجازی توسط گروه سید صادق شیرازی تأثیر می‌پذیرد؟
- آیا تمایل به قمه‌زنی پنهان از فقدان همراهی خانواده، دوستان، معتقدین و منتقدین تأثیر می‌پذیرد؟
- آیا تمایل به قمه‌زنی پنهان از نبود انسجام بین قمه‌زنها تأثیر می‌پذیرد؟
- آیا تمایل به قمه‌زنی پنهان از سخت‌گیری نیروهای نظامی و امنیتی تأثیر می‌پذیرد؟
- آیا تمایل به قمه‌زنی پنهان از نظر بزرگان و علمای مورد وثوق در رابطه با مذمت قمه‌زنی تأثیر می‌پذیرد؟
- آیا تمایل به قمه‌زنی پنهان از متغیر احساس نافرمانی مذهبی و مدنی تأثیر می‌پذیرد؟
- آیا تمایل به قمه‌زنی پنهان از متغیر مشارکت سیاسی تأثیر می‌پذیرد؟

۲- دیدگاه‌های نظری پژوهش

از نظر دورکیم^۲، مهم‌ترین مناسک و برترین آنها، مناسکی است که طی آن، اجتماع «احساس حادثی از خویش» به دست آورد. دورکیم در بحث خود درباره مناسک عزاداری، آن را صورتی از مراسم جمعی می‌داند که در کسانی که در آن شرکت می‌کنند حالتی از جوش و خروش استثنائی پدید می‌آورد. حالت عاطفی خاصی «در گروه شکل می‌گیرد که شدت و ضعف و کم و کیف آن بیانگر اوضاع و احوال و ویژگی‌های گروه است. احساس فرد در این مراسم بیانگر احساس اجتماع و حالت عاطفی آن است که فرد در برابر آن ادای تکلیف می‌کند (دورکیم، ۱۳۸۳: ۴۰۴). در کشور ما که اکثریت جمعیت پیرو اسلام و مذهب شیعه هستند، مناسک و رفتارهای دینی مانند نماز و روزه، شرکت در مراسم‌هایی مثل تاسوعا و عاشورا، اعیاد مذهبی و غیره اهمیت زیادی دارند. گستردگی، قدمت و پویایی این مراسم و مناسک در فرهنگ ایرانی چنان است که می‌توان گفت کمتر پدیده اجتماعی در کشور به این وسعت می‌رسد.

۲-۱- نهضت عاشورا

هدف قیام امام حسین (ع) را به آسانی و بدون تکلف می‌توان از سخنان آن حضرت استنباط کرد. آن‌گاه که امام (ع) بر اثر تهاجم عمال حکومت ناچار شد از مدینه خارج گردد، در ضمن نوشته‌های، هدف حرکت خود را چنین شرح داد:

(۱) «إِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشْرَؤَالَ بَطْرَؤَالَ مُفْسِدَؤَالَ ظَالِمَؤَالَ نَمَاجَتْ لَطَلَبِ اَللِّ اَصَالِحِ فِي أَمِّ اَلْجَدِّ، أُرِيدُ أَنْ أَمُرَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهِيَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَسِيرَ بِسِيرَةِ جَدِّي وَأَبِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ»؛ یعنی: «من از روی خودخواهی و خوش‌گذرانی و یا برای فساد و ستمگری قیام نکردم، من فقط برای اصلاح در امت جدّم از وطن خارج شدم. می‌خواهم امر به معروف و نهی از منکر کنم و به سیره و روش جدّم و پدرم علی بن ابی طالب عمل کنم». در این سخن چند نکته مهم، شایان توجه است: الف) اصلاح امت، ب) امر به معروف و نهی از منکر و ج) تحقق سیره و روش پیامبر و علی (ع).

(۲) آن حضرت در مقام دیگری فرموده است: «اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا كَانَ مِنَّا تَنَافُسَافِي سُلْطَانٍ وَ اَلْاَتِمَاسَافِي فَضُولِ الْحُطَامِ وَ لَكِنْ لَرَدَّ اَلْمَعَالِمِ مِنْ دِينِكَ وَ نَظْهَرِ اَللِّ اَصَالِحِ فِي اَلدِّكِ وَ يَأْمَنُ اَلْمُظْلَمُونَ مِنْ عِبَادِكَ وَ يَعْمَلُ بِفَرَائِضِكَ وَ سُنَنِكَ وَ اَحْكَامِكَ.

۱- بدعت در معنای لغوی، به معنای ایجاد هر امر جدید و بی‌سابقه است و در معنای اصطلاحی به معنای افزودن مسأله و حکمی نو و جدید به دین است که سابقه و زمینه دینی ندارد (مسائل، ۱۳۸۶: ۶۲).

2- Durkheim

«بارخدا! تو میدانی که آنچه از ما اظهار شده برای رقابت در قدرت و دستیابی به کالای دنیا نبوده، بلکه هدف ما این است که نشانه‌های دینت را به جای خود برگردانیم و بلاد را اصلاح نماییم، تا ستم‌دیدگان از بندگان امنیت یابند و به واجبات و سنت‌ها و دستورهای دینت عمل شود. در این سخن هم چند نکته قابل توجه است: الف) برگرداندن نشانه و علائم دین به جای اصلی خود، (ب) اصلاحات در همه شهرها، ج) ایجاد امنیت برای مردم و د) فراهم ساختن زمینه عمل به واجبات و مستحبات و احکام الهی. (۳) در برخورد با سپاه حر بن یزید ریاحی فرمود: «أَيُّهَا النَّاسُ فَإِنَّكُمْ إِن تَتَّقُوا اِهْلِلَ وَ تَعْرِفُوا الْحَقَّ اِلَّا اِهْلِهِ يَكُنْ اَرْضِي هَلِلِ وَ نَحْنُ اَهْلُ بَيْتِ مُحَمَّدٍ (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) اُولَى بِوَالِيٍّ لِهَذَا اِلَّا لِمَرْمَنِ هُوَالِ الْمُدْعَيْنَ مَالِيسَ لَهُمْ وَالسَّائِرِينَ الْجَوْرُ وَالْعُدْوَانِ. «ای مردم اگر شما از خدا بترسید و حق را برای اهلش بشناسید، این کار بهتر موجب خشنودی خداوند خواهد بود و ما اهل بیت پیامبر (ص)، به والیت و رهبری، از این مدعیان نالایق و عاملان جور و تجاوز، شایسته‌تریم». (۴) و نیز در مقام دیگر فرمود: «إِنَّا أَحَقُّ بِذَلِكَ الْحَقِّ الْمُسْتَحَقِّ عَلَيْنَا مِمَّنْ تَوَالَهُ. «ما اهل بیت به حکومت و زمامداری نسبت به کسانی که آن را تصرف کرده‌اند سزاوارتریم». از این دو بخش از سخن امام (علیه‌السلام) نیز به وضوح استفاده می‌شود که آن حضرت خود را شایسته رهبری و زمامداری بر مردم می‌داند، نه یزید فاسد و دستگاه جاثرو او را.

۲-۲- سابقه قمه‌زنی

بعضی از محققان بر این عقیده‌اند که قمه‌زنی در زمان صفویه تاسیس گردیده و صفویه آغازگر آن بوده است (مسائل، ۱۳۸۶: ۱۹). اقدامات مهم صفویان در زمینه عزاداری؛ نخست، رسمی و حکومتی کردن مجالس سوگواری و دوم، ابزارمند کردن و نیز پدید آوردن آیین‌ها و رسوم جدید عزاداری بود. پیرالدواله سیاح ایتالیایی، از عزاداری شیعیان در اصفهان عصر صفوی سال ۱۰۳۷ قمری چنین گزارش می‌دهد: «تشریفات و مراسم عزاداری عاشورا به این قرار است که همه غمگین و مغموم به نظر می‌رسند و لباس عزاداری به رنگ سیاه - یعنی رنگی که در مواقع دیگر هیچ وقت مورد استعمال قرار نمی‌گیرد بر تن می‌کنند. هیچ کس سر و ریش خود را نمی‌تراشد و به حمام نمی‌رود. به علاوه نه تنها از ارتکاب هرگناه پرهیز می‌کنند، بلکه خود را از هر گونه تفریح و خوشی محروم می‌سازد. جمعی در میدان‌ها و کوچه‌های مختلف و جلوی خانه‌های مردم، برهنه و عریان در حالی که فقط با پارچه سیاه یا کیسه تیره‌رنگی ستر عورت کرده و سرتاپای خود را با ماده‌ای سیاه و براق رنگ زده‌اند، حرکت می‌کنند. به همراه این افراد، عده‌ای برهنه نیز راه می‌روند که تمام بدن خود را به رنگ قرمز درآورده‌اند تا نشانی از خون‌هایی که به زمین ریخته و اعمال زشتی که در آن روز (عاشورا) نسبت به حسین انجام گرفته است، باشد. همه با هم، آهنگ‌های غم‌انگیز در وصف حسین و مصائب وارد بر او می‌خوانند و دو قطعه چوب یا استخوانی را که در دست دارند، به هم می‌کوبند و از آن صدای حزن‌انگیزی به وجود می‌آورند. علاوه بر ابزار آلات جدید، از این دوره بود که آداب و رسوم نوینی هم در سبک آیین‌های عزاداری درآمد؛ آدابی چون «تیغ‌زنی»، «قفل‌زنی»، «سنگ‌زنی» و «قمه‌زنی» را از این جمله شمرده‌اند. خلاصه این که فدائیان صفویه در روز عاشورا شمشیر به دست بیرون آمدند و تصورشان این بود که نوعی همدردی و مواسات با اصحاب امام حسین (ع) داشته باشند. آنان می‌گفتند در چنین روزی که اصحاب امام حسین (ع) و خود امام، و بنی‌هاشم تیر می‌خوردند، پس ما هم این حالت را برای خودمان ایجاد می‌کنیم؛ یعنی نشان دهیم که ما در راه امام حسین (ع) فدوی هستیم و حاضریم سرمان بریده شود؛ و این شروع قمه‌زنی شد (وصال‌اف و جباری، ۱۴۰۰: ۳؛ ربانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۵). از شاخصه‌های عزاداری در دوره قاجار، عمومیت یافتن رسم تیغ‌زنی و قمه‌زنی است؛ رسمی که البته پیش از آن هم مسبوق به سابقه‌ای چند ساله بود، اما مشخصاً در این دوره گسترش و رواج بی‌سابقه یافت. بنجامین، سفیر کبیر آمریکا در ایران عهد ناصرالدین‌شاه، در توصیف مراسم قمه‌زنی در سفرنامه‌اش چنین می‌نویسد: سال ۱۸۸۴ م من در تهران اقامت داشتم، دسته‌هایی در خیابان‌ها حرکت می‌کردند و احساسات تند و شدید بی‌سابقه‌ای از خود نشان می‌دادند. در این میان ناگهان جمعی سفیدپوش که کاردهایی در دست داشتند، پدیدار شدند که با هیجان زیاد کاردها را بالا برده و به سر خود می‌زدند و خون از سر آنها و از کاردهایی که در دست داشتند، فواره می‌زد و سرتاپایشان را سرخ کرده بود. واقعاً که منظره دلخراش و بسیار تأثرآوری بود که هرگز نمی‌توانم آن را از یاد ببرم. کسانی که در این دسته‌ها قمه می‌زدند، گاهی اوقات آنقدر به هیجان آمده و یا خونی که از آنها می‌رود آن قدر زیاد است که بی‌حال شده و روی زمین می‌افتند و حتی ممکن است اگر فوراً مداوا نشوند، جان خود را از دست بدهند (عبداللهی و رنجبر، ۱۴۰۱: ۴).

۲-۳- دیدگاه موافقان قمه‌زنی

مدعیان قمه‌زنی برای اثبات جواز قمه‌زنی، دلایلی را مطرح کرده‌اند. این دلایل عبارتند از: ۱) سربه محمل کوبیدن: یکی از دلایل قمه‌زنان داستان سر به محمل کوبیدن حضرت زینب (س) است، آنان ادعا دارند اگر قمه‌زنی و سر شکافتن در عاشورا و عزای حسین (ع) جایز نیست، پس چرا زینب (س) سرش را به چوب محمل کوفت و سر و صورتش را آغشته به خون کرد! مگر امام سجاد (ع) همراه زینب نبود و این اقدام عمه را ندید. آیا سکوت امام معصوم در اینجا نمی‌تواند در تأیید و تقریر این عمل

باشد؟. اما اصل ماجرا به این صورت می‌باشد که فردی به نام «مسلم جصاص» (گچکار) نقل می‌کند: من از طرف ابن زیاد اجیر شده بودم که دارالاماره کوفه و به قولی دروازه شهر را تعمیر و گچکاری کنم. مشغول کار بودم که هیاهویی در شهر بلند شد. دست از کار شستم و به سوی هیاهو و ازدحام مردم رفتم. دیدم سرها را بر سر نیزه‌ها کرده‌اند و همراه با اسرا که در چهل کجاوه بودند، وارد شهر می‌کنند. زینب دختر علی (ع) خطبه می‌خواند و مردم کوفه را به باد ملامت گرفته بود که ناگهان سر حسین (ع) را بالای نیزه کرده، جلوی کجاوه زینب آوردند. زینب چون چشمش به سر بریده برادر افتاد و دید که باد موی محاسن برادرش را گاه به سمت راست و گاه به سمت چپ می‌برد، از شدت تأثر و ناراحتی سرش را به چوب محمل کوبید؛ چنانچه خون از زیر مقنعه‌اش جاری شد. (۲) قمه‌زنی نوعی عزاداری است: یکی دیگر از دلایلی که موافقان قمه‌زنی برای انجام کار خویش به آن استناد می‌نمایند، این است که قمه‌زنی از مصادیق جزع و عزاداری است و چون جزع و عزاداری برای امام حسین (ع) مستحب و از شعائر الهی می‌باشد، پس قمه‌زنی نیز به تبع آن باید جایز و حتی مستحب باشد. (۳) قمه‌زنی همدردی با امام حسین (ع) است: یکی از دلایلی که قمه‌زنان برای عمل خود می‌آوردند، این است که عمل ما نوعی مواسات و همدردی با امام حسین (ع) است؛ به گونه‌ای که حتی می‌توان گفت یکی از علل اصلی قمه‌زنی در ابتدای ایجاد آن، این استدلال بوده است. (۴) احیای امر مذهب: مدافعان قمه‌زنی ادعا می‌کنند که با قمه‌زنی پایه‌های دین را تقویت می‌نمایند و از آن به عنوان یک نوع تبلیغ برای مذهب شیعه یاد می‌کنند که قادر است دیگران را به اسلام و تشیع علاقه‌مند نماید و (۵) استدلال به فرازی از زیارت ناحیه مقدسه: در قسمتی از زیارت منسوب به ناحیه مقدسه آمده است: «هن صبح و عصر بر تو ندبه می‌کنم و به جای اشک‌ها بر تو خون می‌گیریم». بعضی‌ها از این عبارت، جواز قمه‌زنی و خونریزی را استفاده نموده و به عبارتی دیگر بگویند چون امام زمان (عج) حاضر است برای جد بزرگوارشان امام حسین (ع) خون گریه کنند پس ما نیز می‌توانیم قمه‌زنی و خونریزی راه بیندازیم ((وصال‌اف و جباری، ۱۴۰۰: ۳؛ مسائلی، ۱۳۸۶: ۵۷-۲۵)). سید صادق شیرازی، یکی از موافقان قمی‌زنی، از جمله احکامی را که برای عزاداری سیدالشهداء علیه السلام جایز می‌داند، شامل بر روی آتش راه رفتن، بر روی خار راه رفتن، بر روی شیشه غلتیدن، خراشیدن صورت و لطمه بر سینه و صورت زدن به حدی که خون جاری شود، با زنجیر تیغی به کمر زدن به حدی که خون جاری شود و قمه زدن می‌داند. یوسف صانعی یکی دیگر از موافقان قمی‌زنی، نیز چنین بیان می‌کند: اساس عشق است، محبت است؛ همین عشق و محبت است که بدون اختیار انسان‌ها به سینه می‌زنند، همین عشق و محبت است که بدون اختیار انسان‌ها قمه می‌زنند، همین عشق و محبت است که انسان‌ها بدون اختیار زنجیر می‌زنند به بدنشان.

۳- پیشینه پژوهش

در زمینه قمه‌زنی به طور اعم و قمه‌زنی پنهان به طور اخص پژوهش‌های چندانی در ایران انجام نشده است. چند مورد از پژوهش‌های انجام شده که صرفاً به قمه‌زنی پرداخته‌اند در زیر مطرح شده‌اند.

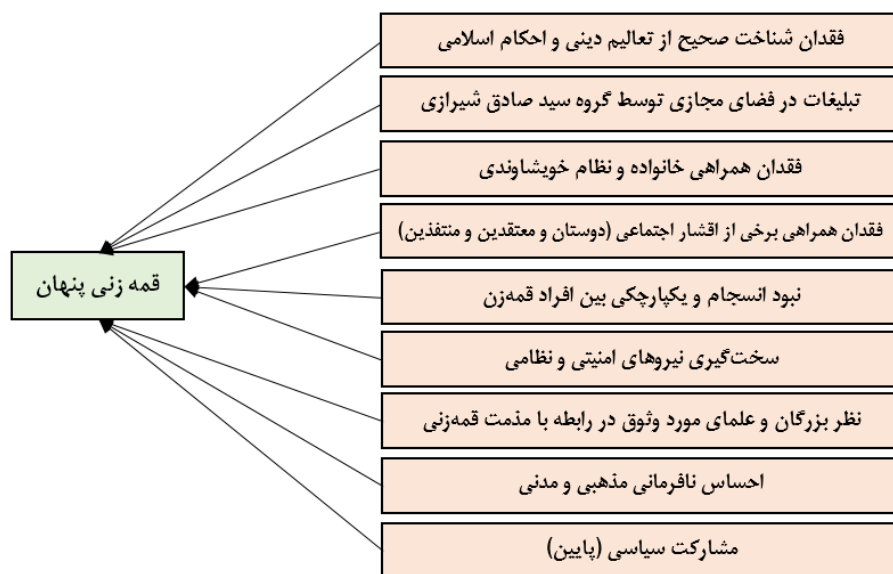
موسوی نائینی و همکاران (۱۳۸۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی جراحات پوست سر ناشی از قمه‌زنی و نحوه درمان آن در عاشورای کربلا»، به بررسی مراسم قمه‌زنی و آسیب‌های حاصله و نحوه درمان آن پرداخته‌اند. در این مطالعه توصیفی مقطعی، ۱۰۳ زائر ایرانی که روز عاشورا قمه زده بودند؛ به صورت گروهی طی ۲ ساعت به اورژانس ایران مستقر در کربلا مراجعه نمودند. بر اساس فرم مخصوص، این بیماران از نظر سن، آسیب حاصله، طول و عمق زخم و شدت خون‌ریزی و نوع درمان بررسی شدند. نتایج تحقیق حاکی از آن بوده است بین تعداد برش‌های طولی و عرضی و عمق زخم حاصله و نیز بین عمق زخم و نوع زخم (طولی-مقاطع) ارتباط معناداری وجود داشته است. همچنین بین عمق زخم و میزان خون‌ریزی و نیز نوع زخم و میزان خون-ریزی ارتباط معناداری به دست آمد.

ربانی و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «رهیافتی فرهنگی بر پدیده قمه‌زنی شهروندان خمینی‌شهر» به بررسی نقش عوامل فرهنگی مؤثر بر این پدیده پرداخته‌اند. جامعه آماری این تحقیق، مردم خمینی‌شهر (قمه‌زنان، تماشاگران و افراد عادی) بوده که ۴۱۱ نفر از آنها به عنوان حجم نمونه انتخاب شده‌اند که از این میان ۶۹/۸ درصد مذکر و ۳۰/۲ درصد مؤنث بوده‌اند. روش تحقیق این پژوهش، از نوع پیمایش و شیوه نمونه‌گیری به دلیل حساسیت موضوع مورد مطالعه، سهمیه‌ای بوده است. نتایج حاکی از آن بوده است که تفاوت معناداری در قمه‌زنی مجردان و متأهلان مشاهده نشد؛ شاغلان بیشتر از بیکاران به قمه‌زنی روی آوردند، به لحاظ تحصیلی، افراد با تحصیلات زیردیپلم بیش از افراد دارای تحصیلات عالیه قمه می‌زدند؛ از لحاظ قمه‌زنی محله فروشان در خمینی‌شهر دارای بیشترین فراوانی و محله «ورنوسفادران» دارای کمترین فراوانی بود؛ و اینکه درآمد اثری در قمه‌زنی افراد مورد مطالعه نداشت. همچنین در بین انگیزه‌های متعدد برای قمه‌زنی، مهم‌ترین، انگیزه‌ها فرهنگی بود.

قانع و بیاتی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «قمه‌زنی؛ عزاداری یا خرافه؟» به معرفی این موضوع می‌پردازد که، قمه‌زنی به منزله روشی که نه تنها عرف اندیشمندان آن را تأیید نمی‌کنند، بلکه عمل بدعت و خرافی که هیچ دلیل استواری آن را حمایت نمی‌کند. شبه ادله‌ای که طرفداران اندک این عمل برای خود دارند، معرفی شده و مورد نقد قرار گرفته است. و ادله فقهای عظام

مبنی بر بدعت بودن، مصداق اضرار و ایذاء نفس، وسیله وهن و تضعیف مذهب و دین و سوءاستفاده دشمنان به مثابه ادله حرمت این عمل معرفی شده است.

رضوان پور و محمدی (۱۴۰۰) پژوهشی تحت عنوان «رهیافتی اجتماعی به پدیده قمه‌زنی در شهرستان خمینی شهر» انجام دادند. آنها بیان کردند که گرایش به قمه‌زنی نه تنها مورد اعتراض بسیاری از صاحب‌نظران دینی و اجتماعی بوده، بلکه در موارد قابل توجهی آسیب‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی از قبیل دین‌گریزی، اضطراب و خشونت، تخریب چهره شیعیان در بین سایر مذاهب و... را به دنبال دارد. جامعه آماری، از قمه‌زنان ساکن در خمینی شهر بود که با استفاده از فرمول کوکران، ۲۶۰ نفر و به روش نمونه‌گیری گلوله برفی انتخاب شدند. نشان دادند که بین فقدان شناخت از تعالیم دینی، وجود برخی از گروه‌های مرجع، تعصب به سنت‌های خانوادگی، سطح سواد، ارتباط با گروه همسالان و داشتن انگیزه‌های معنوی با گرایش به قمه‌زنی رابطه معناداری وجود دارد؛ اما بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی و گرایش به قمه‌زنی ارتباط معنادار وجود نداشت. نهایتاً مدل مفهومی پژوهش به شکل زیر مطرح می‌شود.



مدل شماره ۱: مدل مفهومی پژوهش

ملهم از مبانی و چارچوب نظری، سوابق تجربی و نیز مدل مفهومی، فرضیه‌های پژوهش برای دستیابی به هدف عبارتند از:

- بین فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی و احکام اسلامی و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- بین تبلیغات در فضای مجازی و گروه سید صادق شیرازی و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- بین فقدان همراهی خانواده و نظام خویشاوندی و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- بین فقدان همراهی برخی از اقشار اجتماعی (دوستان و معتقدین و منتقدین) و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- بین نبود انسجام و یکپارچگی بین افراد قمه‌زن و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- بین سخت‌گیری نیروهای امنیتی و نظامی و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- بین نظر بزرگان و علمای مورد وثوق در رابطه با مذمت قمه‌زنی و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- بین احساس نافرمانی مذهبی و مدنی و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- بین مشارکت سیاسی و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری وجود دارد.

۴- روش پژوهش

این پژوهش، پیمایشی از نوع مقطعی - تحلیلی بوده است که در بین قمه‌زنان شهرستان فولاد مبارکه اصفهان انجام گرفت. جامعه آماری این تحقیق شامل افراد قمه‌زنی است که در شهرستان فولاد مبارکه اصفهان به صورت پنهانی قمه می‌زنند و براساس آمار اخذ شده از نیروی انتظامی، اداره اطلاعات و اطلاعات سپاه شهرستان فولاد مبارکه اصفهان تقریباً ۲۰۰ تا ۲۵۰ نفر می‌باشند. با

توجه به تعداد کم افراد قه‌زن در دسترس، نمونه آماری با روش سرشماری شامل تمامی جامعه آماری (۲۰۰ نفر) پژوهش حاضر بوده، که با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس و گلوله‌برفی انتخاب شدند. در این پژوهش، برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شده است. پرسشنامه از سه مجموعه سوالات تشکیل شده است: ۱) سوالات زمینه‌ای که دربرگیرنده ویژگی‌های جمعیتی- اجتماعی هستند، مانند سن، جنس، محله سکونت، وضعیت تأهل و اشتغال و میزان تحصیلات؛ ۲) سوالاتی در مورد وضعیت قه‌می‌زنی پرسیده شده است. این از جمله این سوالات عبارتند از: چرا قه‌می‌زنید؟ علتی که شما به صورت پنهانی قه‌می‌زنید چیست؟ در کدام مکان‌ها به صورت پنهانی قه‌می‌زنید؟ نظر مرجع تقلید شما ایشان درباره قه‌می‌زنی چیست؟ از چه سنی قه‌می‌زنی را شروع کرده‌اید؟ آیا خانواده موافق قه‌می‌زدن هستند و اولین بار چه کسی بیشترین نقش را در قه‌می‌زنی شما داشته است، در هنگام قه‌می‌زنی بیشتر از کدام ارگان هراس دارید؟ چرا چند نفر باهم قه‌می‌زنید؟ آلات قه‌می را چند روز قبل پنهان می‌کنید؟ و آیا بعد از قه‌می‌زنی به پزشک مراجعه می‌کنید؟ ۳) سوالاتی که متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش را اندازه‌گیری کرده‌اند. متغیرهای مستقل شامل فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی و احکام اسلامی، تبلیغات در فضای مجازی و گروه سید صادق شیرازی، فقدان همراهی خانواده و نظام خویشاوندی، فقدان همراهی برخی از اقشار اجتماعی (دوستان، معتقدین و منتقدین)، نبود انسجام و یکپارچگی بین قه‌م‌زنها، سخت‌گیری نیروهای امنیتی و نظامی، نظر بزرگان و علمای مورد وثوق در رابطه با مذمت قه‌می‌زنی، احساس نافرمانی مذهبی و مدنی و مشارکت سیاسی می‌باشند. و متغیر وابسته پژوهش، متغیر قه‌می‌زنی پنهان است.

برای بررسی اعتبار پرسشنامه تحقیق از اعتبار محتوایی (از نوع صوری) استفاده شده است. به این صورت که پرسشنامه در اختیار اساتید حوزه‌های روش‌شناسی، جامعه‌شناسی (اساتید راهنما و مشاور) قرار داده شد و پس از بررسی نظرات آنها و جرح و تعدیل گویه‌ها، یک پرسشنامه باکیفیت برای پژوهش طرح شد. و جهت بررسی پایایی پرسشنامه از آلفای کرونباخ استفاده شد، که مقادیر بالاتر از ۰/۷۰ نشان از پایا بودن ابزار می‌باشد. به منظور بررسی پایایی، ۴۰ پرسشنامه قبل از جمع‌آوری تمامی داده‌ها تکمیل شد. به منظور رعایت اخلاق حرفه‌ای، به آزمودنی‌ها در مورد اینکه اطلاعات مربوط به ایشان به صورت محرمانه نگهداری می‌شود اطمینان داده شد و تجزیه و تحلیل داده‌ها به وسیله نرم‌افزار Spss24 صورت گرفته است.

جدول شماره ۱: سنجش پایایی با استفاده از آلفای کرونباخ

متغیر	ابعاد	تعداد گویه	میزان پایایی	پایایی کل	روش نمره‌گذاری پرسشنامه
فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی و احکام اسلامی	فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی	۹	۰/۷۲۱	۰/۷۴۸	کاملاً مخالفم، مخالفم، تاحدودی، موافقم و کاملاً موافقم
	فقدان شناخت صحیح از احکام اسلامی	۸	۰/۷۸۱		
فقدان همراهی برخی از اقشار اجتماعی	فقدان همراهی دوستان	۴	۰/۸۷۲	۰/۷۸۴	
	فقدان همراهی معتقدین و منتقدین	۷	۰/۷۷۱		
احساس نافرمانی مذهبی و مدنی	احساس نافرمانی مذهبی	۵	۰/۸۴۱	۰/۸۸۲	
	احساس نافرمانی مدنی	۶	۰/۸۴۹		
تبلیغات در فضای مجازی و گروه سید صادق شیرازی		۹	۰/۸۷۵		
فقدان همراهی خانواده و نظام خویشاوندی		۱۲	۰/۸۲۱		
نبود انسجام و یکپارچگی بین قمه‌زنها		۱۰	۰/۹۰۹		
سخت‌گیری نیروهای امنیتی و نظامی		۸	۰/۸۶۲		
نظر بزرگان و علمای مورد وثوق در رابطه با مذمت قمه زنی		۱۱	۰/۹۰۰		
مشارکت سیاسی		۱۴	۰/۸۳۲		
قمه‌زنی پنهان		۲۷	۰/۹۲۱		

۴-۱- تعریف متغیرهای پژوهش

فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی و احکام اسلامی: برگر^۱ معتقد است دین یکی از موثرترین عوامل ضد بی‌هنجاری در طول تاریخ بشر است (توسلی، ۱۳۸۰: ۱۱۰). اسمیت^۲ معتقد است نباید دین را وسیله‌ای برای تکریم و نجات ارواح تلقی کرد، بلکه باید آن را طریقه‌ای در صیانت و رفاه جامعه قلمداد نمود (شجاعی‌زند، ۱۳۸۰: ۵۱). از جمله شاخص‌هایی که برای سنجش این متغیر

1-Berger
2-Smith

استفاده شده، عبارتند از: فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی (روزه، نماز، عزاداری، نذر) و فقدان شناخت صحیح از احکام اسلامی است.

تبلیغات در فضای مجازی و گروه سید صادق شیرازی: تبلیغات به معنای رساندن پیام، خبر یا مطلبی به اطلاع مردم است (بهشتی، ۱۳۶۸: ۲۵۸). تبلیغات منحصرأ به کنترل عقیده با نمادهای مهم، گزارش‌ها، شایعه‌ها، تصاویر و دیگر اشکال ارتباط اجتماعی اشاره دارد و هدف از آن، معروف‌سازی موضوع مطرح شده و اقناع افراد به تبعیت از آن است. همانگونه که همه می‌دانید راهپیمایی اربعین صورت عمومی و عظیم دارد و میلیون‌ها دل عاشق با هدف یاری امام حسین علیه‌السلام به صفوف این کاروان می‌پیوندند. آنچه بدیهی است این که جز عشق و شور حسینی علیه‌السلام هیچ تبلیغاتی نمی‌تواند چنین جمعیت انبوهی را در راهی طولانی، هم‌مسیر و هم‌راه یکدیگر کند. با این حال گاهی بعضی جریان‌ها و گروه‌ها با هدف سوءاستفاده از این کاروان عظیم، آسیب‌هایی را متوجه آن می‌کنند که باید در مقابل آن‌ها هوشیار بود. متأسفانه جریان منتسب به آیت‌الله سید صادق شیرازی، در سال‌های گذشته با تبلیغات فراوان در شبکه‌های ماهواره‌ای خویش، درصدد مصادره اربعین حسینی علیه‌السلام و راهپیمایی‌های آن به نام خویش بود و حتی به گونه‌ای جلوه‌گری می‌نمود که گویا شکوه و عظمت این راهپیمایی ناشی از دعوت آیت‌الله سید صادق شیرازی است. از جمله شاخص‌هایی که برای اندازه‌گیری این متغیر استفاده شده، عبارتند از: کانال‌های ماهواره‌ای گروه سید صادق شیرازی - فضای مجازی - شبکه امام حسین (ع) (انگلیس) و تبلیغات مختص افراد داخل شهرستان مبارکه.

فقدان همراهی خانواده و نظام خویشاوندی: خانواده مهمترین نهاد اجتماعی و مقدس‌ترین، عظیم‌ترین و پایدارترین بستر تربیت و تندرستی انسانی است. خانواده از آن جهت که زیربنا و ریشه‌ی همه نهادهای اجتماعی است، قدرتمندترین کانون اثرگذاری و موثرترین مرکز برای ساماندهی یا نابسامانی اجتماعی و عامل تشکیل و سیستم‌دهی به جامعه می‌باشد (زینتی، ۲۰۰۵). از جمله شاخص‌هایی که برای اندازه‌گیری این متغیر استفاده شده، عبارتند از: آسایش، رفاه، بستر تربیت فردی و اجتماعی، بستر سلامتی.

فقدان همراهی برخی از اقشار اجتماعی: اقشار اجتماعی، اقشاری هستند شامل دوستان، معتقدین و منتقدین. نوجوانان نیازمند حمایت اجتماعی‌اند و در خلال روابط خود آن را دنبال می‌کنند. منابع حمایت‌های اجتماعی نیز ارتباط‌های اجتماعی رسمی و غیررسمی‌اند، اما اعضای خانواده و دوستان منابع اصلی این حمایت به شمار می‌روند (اناری، طهماسیان و فتح آبادی، ۱۳۹۰). معتقدین به افرادی گفته می‌شود که پایبند به عقاید دینی و اسلامی هستند، مثل روحانیون، امام جمعه و منتقدین به افراد با نفوذ جامعه گفته می‌شوند؛ از جمله استاندار، شهردار، شورای شهر، شورای محله و دیگر افرادی که بر اذهان عمومی تأثیر دارند.

نبود انسجام و یکپارچگی بین قمع‌زنها: انسجام در لغت به معنی یکپارچگی و استواری است. انسجام یا همبستگی به معنای داخل شدن افراد در یک محیط ملی - فرهنگی و تعلق نسبت به چارچوب‌ها، ساخت‌ها و شرایط اجتماعی آن محیط ملی است (میکانی، ۱۳۹۰: ۱۰۹-۱۰۸). از جمله شاخص‌هایی که برای سنجش و اندازه‌گیری این متغیر استفاده شده، عبارتند از: نبود هماهنگی و نظم، نبود لیدر و چارچوب مشخص، نبود اعتماد و اطمینان، قمع زدن در محل دور از شهر و روستا و در محل‌های خلوت است.

سخت‌گیری نیروهای امنیتی و نظامی: نیروی نظامی به هر گونه نیرویی که خواه در سازمانی رسمی و حکومتی و یا غیررسمی در قالب سازمان‌های شبه نظامی و حتی چریکی برای جنگ و پیکار آموزش دیده باشد گفته می‌شود. از جمله شاخص‌هایی که برای سنجش این متغیر استفاده شده، عبارتند از: نیروی انتظامی، نظارت سپاه، نظارت بسیج، اداره اطلاعات و سایر نیروها.

نظر بزرگان و علمای مورد وثوق در رابطه با مذمت قمع‌زنی: سرزنش کردن، به معنای این است که شخص بگوید: «فلان بلا یا فلان مصیبت که به فلان کس رسیده از بدی خود اوست و با آن مسرور و شاد نیز باشد. که منشأ سرزنش، غالباً عداوت و حسد است. و بسا باشد که ناشی از جهل به مواقع قضا و قدر الهی شود. و این صفت بسیار بد و غائله آن بی‌حد است (نراقی، ۱۳۸۴: ۵۵۳). از جمله شاخص‌هایی که برای اندازه‌گیری این متغیر استفاده شده، عبارتند از: قمع زدن عمل بدی است، قمع زدن باعث تحقیر شدن و سرزنش فرد می‌گردد، باعث برچسب خوردن او، طرد او و حتی باعث می‌شود شخص مورد تمسخر دیگران قرار بگیرد.

احساس نافرمانی مذهبی و مدنی: نافرمانی مذهبی یعنی سرپیچی کردن از دستورات دینی و مذهبی. امام حسین علیه‌السلام فرمودند: «مَنْ حَاوَلَ أَمْرًا بِمَعْصِيَةِ اللَّهِ كَانَتْ أَوْتٌ لِمَا يَرْجُو وَأَسْرَعَ لِمَجِيءِ مَا يَحْذَرُ» آن که در کاری که نافرمانی خداست بکوشد امیدش را از دست می‌دهد و نگرانی‌ها به او رو می‌آورد (بحار الانوار، ج ۳، ص ۳۹۷). نافرمانی مدنی، اقدامی است که شهروندی با اتکاء بر ابزار مسالمت‌آمیز، در راستای سرپیچی علنی و اعلام شده از فرمانی که به نام هنجار و یا آموزه‌ای مافوق صادر شده ولی به نظر نامشروع می‌آید، در مقابل قانون، حکم یا فرمانی مقتدرانه صورت می‌دهد (مانفرد، ۱۹۹۵). راولز^۱ (۱۹۷۵) می‌نویسد: «نافرمانی مدنی، خود را در کنشی علنی، مسالمت‌آمیز و وجدانی، اما مغایر قانون و معمولاً با هدف تغییر قوانین و یا تغییر سیاست حکومت متجلی می‌سازد». «راولز» برای قابل توجه بودن نافرمانی مدنی، سه پیش شرط قائل می‌شود: نخست اینکه اعتراض باید

1- Manfred

2-Rawls

در مقابله با مواردی از بی‌عدالتی آشکار صورت پذیرد، دیگر اینکه همه امکانات قانونی دیگر که شانس پیروزی دارد، قبلاً" به کار گرفته شده باشد و سوم اینکه، اقدامات مربوط به نافرمانی نباید چنان ابعادی به خود گیرد که کارکرد نظم قانون اساسی را به مخاطره اندازد. برای سنجش این متغیر از دو شاخص نافرمانی مدنی و نافرمانی مذهبی استفاده شده است.

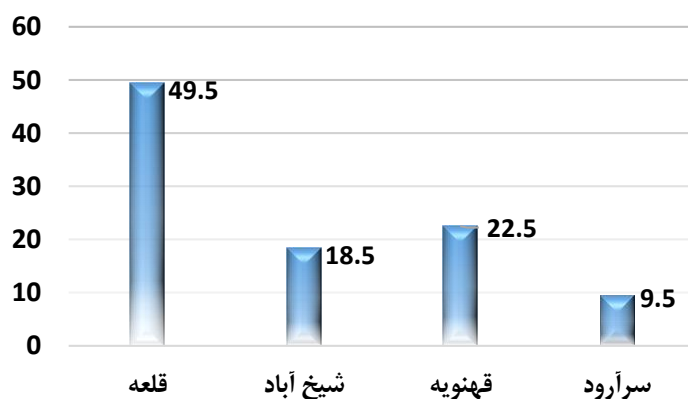
مشارکت سیاسی: مشارکت سیاسی، شرکت داوطلبانه گروهی از مردم در گروه‌های سیاسی و اجتماعی است. مشارکت در واقع برانگیختن حساسیت مردم در طرح‌های توسعه‌ای، اقتصادی و سیاسی است (جعفری نیا، ۱۳۹۱: ۴). اکثر محققان و صاحب‌نظران مشارکت سیاسی را کنش یا عملی فردی یا جمعی، آگاهانه و ارادی در جهت تأثیرگذاری بر نهادهای قدرت و انجام تغییر و تحولات سیاسی و جلوگیری از استبداد و تجمیع قدرت می‌دانند. مشارکت سیاسی، شرکت در فرایندهایی که به گزینش رهبران سیاسی منجر می‌شود و سیاست عمومی را تعیین می‌کند یا بر آن اثر می‌گذارد، تلقی شده است (آبراکرامی و دیگران، ۱۳۶۷: ۲۸۶). از جمله شاخص‌هایی که برای سنجش و اندازه‌گیری این متغیر استفاده شده، عبارتند از: رأی دادن و حضور در انتخابات، فعالیت سیاسی، دنبال کردن اخبار و وقایع سیاسی است.

قمه‌زنی پنهان: قمه نام سلاحی است شبیه شمشیر اما کوتاه‌تر و پهن‌تر بدون انحنای کجی و به هرکسی که با این سلاح در روز عاشورا سر خویش یا دیگران را مجروح می‌سازد «قمه زن» و به این عمل «قمه‌زنی» می‌گویند. قمه‌زنی مراسمی است که در بعضی شهرستان‌ها و بلاد شیعی و توسط برخی عزاداران امام حسین (ع) اجرا می‌شود و در تأسی به مجروح و شهید شدن سیدالشهداء (ع) و شهیدان کربلا و به عنوان اظهار آمادگی برای خون دادن و سر باختن در راه امام حسین انجام می‌گیرد. شرکت‌کنندگان در این مراسم، صبح زود روز عاشورا، با پوشیدن لباس سفید و بلندی همچون کفن، به صورت دسته جمعی قمه بر سر می‌زنند و خون، از سر بر صورت و لباس سفید جاری می‌شود (مسائلی، ۱۳۸۶: ۱۸). از جمله شاخص‌هایی که برای سنجش و اندازه‌گیری این متغیر استفاده شده، عبارتند از: تخلیه هیجانان دینی، حاجت خواستن، غلبه بر ترس از مرگ، یادآوری وقایع روز عاشورا، تحکیم فرهنگ عزاداری، ادای نذر، عشق به امام حسین (ع)، اثبات خود، قدرت نمایی جامعه شیعیان، احساس شجاعت و جسارت است.

۵- یافته‌های پژوهش

۵-۱- یافته‌های توصیفی پژوهش

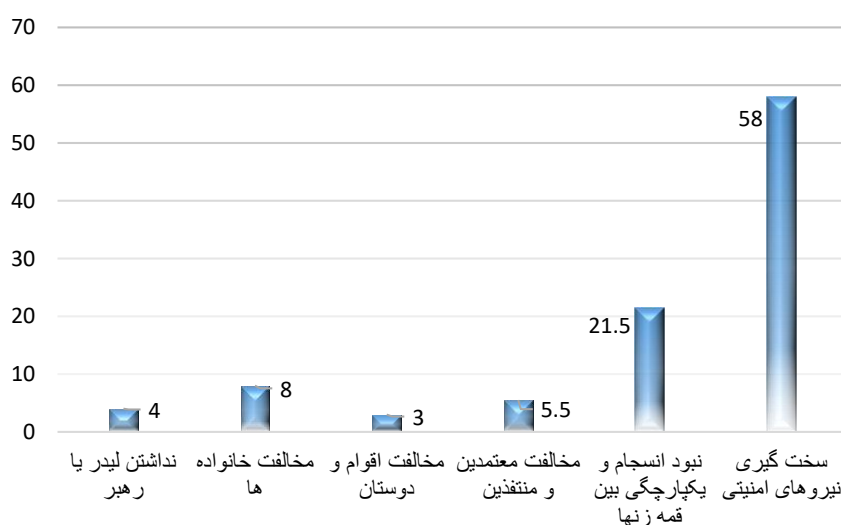
براساس یافته‌های توصیفی، مجموع ۲۰۰ نفر پاسخگو مرد هستند، بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۲۶ تا ۳۵ سال (۶۸ نفر) و کمترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۵۶ سال و بالاتر (تنها ۲ نفر) می‌باشد و میانگین سنی پاسخگویان ۳۰ سال است. از مجموع ۲۰۰ نفر پاسخگو، ۱۰۶ نفر (۵۳ درصد) مجرد، ۸۹ نفر (۴۴/۵ درصد) متأهل و ۵ نفر (۲/۵ درصد) مطلقه هستند. در زمینه تحصیلات پاسخگویان، بیشترین فراوانی مربوط به مقطع تحصیلی متوسطه و دیپلم (۵۳ درصد) می‌باشد. از مجموع ۲۰۰ نفر پاسخگو، ۹۸ نفر (۴۹ درصد) شاغل و ۱۰۲ نفر (۵۱ درصد) بیکارند. با توجه به نمودار شماره ۱، ۹۹ نفر (۴۹/۵ درصد) در محله قلعه زندگی می‌کنند، ۳۷ نفر (۱۸/۵ درصد) در شیخ‌آباد، ۴۵ نفر (۲۲/۵ درصد) در قهنویه و ۱۹ نفر (۹/۵ درصد) از آنان در محله سرارود سکونت دارند.



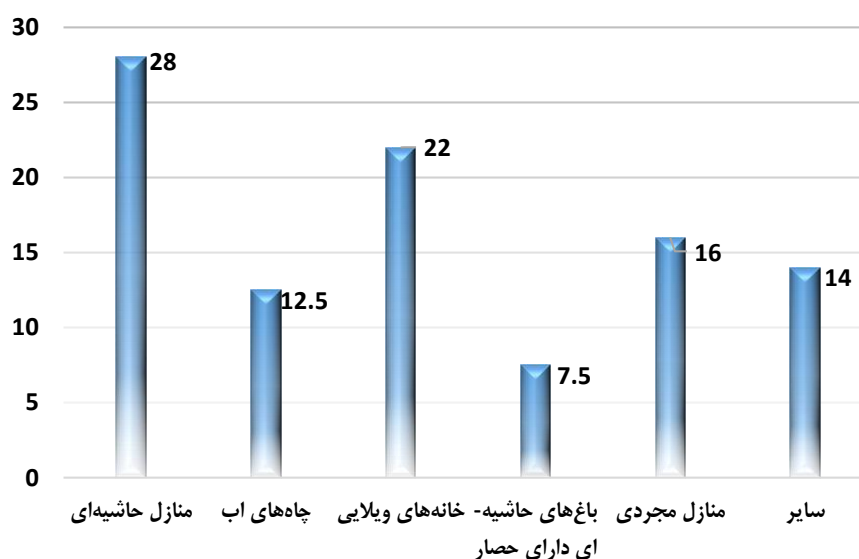
نمودار شماره ۱: محل سکونت پاسخگویان در محلات شهرستان فولاد مبارکه.

در ادامه یافته‌های توصیفی پژوهش، وضعیت قمه‌زنی پاسخگویان، آن هم به صورت پنهانی را گزارش کرده است. در این مورد سوالاتی از آنها پرسیده شد: ۱) علت قمه زدن شما چیست؟ در جواب، ۶۷/۵ درصد از قمه‌زنان گفته‌اند که بخاطر عزاداری ویژه برای امام حسین (ع) قمه می‌زنند، ۱۸/۵ درصد بخاطر زخم کردن بدن برای امام حسین (ع)، ۶ درصد بخاطر مستجاب شدن دعا،

۵ درصد بخاطر حاجت خواستن و ۱ درصد از قه‌زنان گفته‌اند که بخاطر دست یافتن به نشاط قه می‌زنند. ۲) چرا به صورت پنهانی قه می‌زنید؟ با توجه به نمودار شماره ۲، بیشترین علتی که باعث شده پاسخگویان بطور پنهانی قه بزنند سخت‌گیری نیروهای امنیتی است و پس از آن نبود انسجام و یکپارچگی بین آنها است.



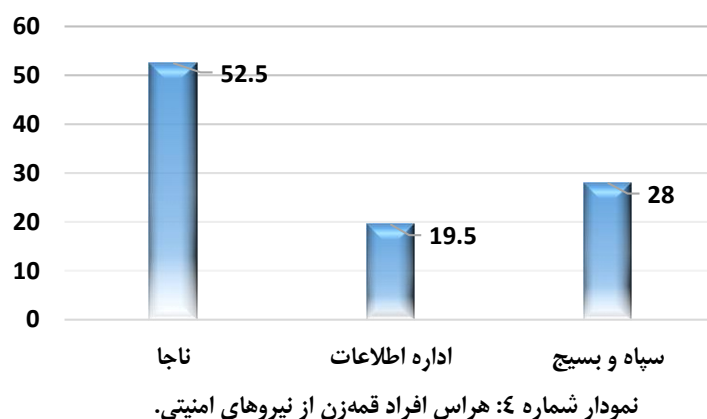
نمودار شماره ۲: علت قه زدن پاسخگویان به صورت پنهانی.



نمودار شماره ۳: مکان‌هایی که پاسخگویان به صورت پنهانی قه می‌زنند.

۳) در کدام مکان‌ها به صورت پنهانی قه می‌زنید؟ قه‌زنان اظهار کرده‌اند، که بیشتر در مکان‌های چون منازل حاشیه‌ای (۲۸ درصد)، چاه‌های اب (۱۲/۵ درصد)، خانه‌های ویلایی (۲۲ درصد)، باغ‌های حاشیه‌ای دارای حصار (۷/۵ درصد)، منازل مجردی (۱۶ درصد) و سایر محل‌های مثل منزل شخصی و منزل دوستان (۱۴ درصد) قه می‌زنند. ۴) نظر مرجع تقلیدتان درباره قه زدن چیست؟ ۱۱/۵ درصد از قه‌زنان گفته‌اند که مرجع تقلیدشان موافق قه‌زنی است (این درصد از حامیان سید صادق شیرازی بودند)، ۲۶/۵ درصد از قه‌زنان گفته‌اند که مرجع تقلیدشان مخالف قه‌زنی است، ۲۸/۵ درصد از قه‌زنان گفته‌اند از اینکه که مرجع تقلیدشان مخالف قه‌زنی است یا موافق اطلاعی ندارند و ۳۳/۵ درصد از قه‌زنان درباره قه زنی کاری به مرجع تقلید خود ندارند. ۵) از چه سنی قه‌زنی را شروع کرده‌اید؟ ۲۲ نفر (۱۱ درصد) از آنها بیان داشتند که کمتر از ۱۲ سالگی شروع به قه‌زنی کرده‌اند، ۸۵ نفرشان (۴۲/۵ درصد) بین ۱۲ تا ۱۸ سالگی، ۸۶ نفرشان (۴۳ درصد) بین ۱۹ تا ۲۵ سالگی و ۷ نفر (۳/۵ درصد) از پاسخگویان بین ۲۶ تا ۳۵ سالگی شروع به قه‌زنی کرده‌اند. همانطور که ملاحظه می‌شود اکثراً در سنین جوانی به سمت قه زدن رفته‌اند. ۶)

چرا چند نفر باهم قمه می‌زنند؟ بیشترین چیزی که باعث شده قمه‌زنان باهم قمه بزنند، شور و شوقی است که این کار به طور دسته‌جمعی به آنها می‌دهد (۱۵ درصد) و بعد از آن بخاطر رفاقت و دوستی (۱۱ درصد) است که به طور دسته‌جمعی قمه می‌زنند و ۱۰۶ نفر (۵۳ درصد) از قمه‌زنان نسبت به این سوال پاسخی ندادند. ۷) آیا بعد از قمه‌زنی به پزشک مراجعه می‌کنید؟ در بین قمه‌زنان فقط ۸ نفرشان (۴ درصد) بعد از قمه‌زنی به پزشک مراجعه کرده‌اند. ۸) آلات قمه را چند روز قبل پنهان می‌کنید؟ بیشترین فراوانی (۳۶ درصد) مربوط به کسانی است که آلات قمه را یک روز قبل پنهان کرده‌اند. ۹) در هنگام قمه‌زنی بیشتر از کدام ارگان هراس دارید؟ ۱۰۵ نفر (۵۲/۵ درصد) از افراد قمه‌زن از ناچا هراس داشتند، ۳۹ نفر (۱۹/۵ درصد) از اداره اطلاعات و ۵۶ نفر (۲۸ درصد) از افراد قمه‌زنان از سپاه و بسیج هراسانند.



جدول شماره ۲: خصوصیات فردی افراد قمه‌زن

خصوصیات فردی	اصلاً	خیلی کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین از ۵
سیگار کشیدن و قلیان کشیدن	۵/۵	۱۴/۵	۶/۵	۳۳/۵	۱۶/۵	۴/۱۱
مشاهده شبکه‌های ماهواره‌ای	۱۱/۰	۱۸/۰	۵/۵	۲۹/۰	۱۸/۵	۳/۸۰
اعتقاد به نظام جمهوری اسلامی ایران و رهبری آیت الله خامنه‌ای	۷/۰	۱۸/۵	۱/۵	۳۰/۰	۳۲/۰	۳/۹۴
سابقه کفیری در سازمان‌های قضایی یا نیروی انتظامی	۲۳/۰	۸/۵	۱۳/۵	۲۰/۰	۱۳/۰	۳/۵۷
خواندن نماز اول وقت در مساجد	۱۴/۰	۱۹/۰	۱۸/۰	۳۲/۵	۱۳/۵	۳/۲۱
آمادگی برای جهاد با دشمنان انقلاب مانند آمریکا و اسرائیل	۲۲/۰	۲۰/۰	۱۶/۵	۲۱/۰	۱۷/۵	۳/۰۱

با توجه به جدول شماره ۱، میانگین خصوصیات فردی پاسخگویان از میانگین حد وسط (یعنی ۳) بالاتر رفته است که نشان‌دهنده ناهنجاری‌های رفتاری نسبتاً بالای افراد قمه‌زن است.

جدول شماره ۳: نتایج توصیفی سازه‌های تحقیق و بررسی نرمال بودن آنها

متغیرها	شاخص‌های آماری					آزمون اسمیرنوف
	میانگین از ۵	انحراف معیار	چولگی	کشدگی	مقدار Z	سطح معناداری
فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی	۳/۰۴	۰/۵۲۵	۰/۲۸۵	۰/۴۲۰	۱/۰۰۲	۰/۲۶۸
فقدان شناخت صحیح از احکام اسلامی	۲/۷۹	۰/۸۱۵	۰/۱۵۳	۰/۱۳۶		
تبلیغات گروه سید صادق شیرازی	۳/۲۲	۰/۸۴۹	۰/۲۰۷	۰/۱۶۹	۱/۰۱۷	۰/۲۵۲
فقدان همراهی خانواده و خویشاوندان	۳/۸۲	۰/۶۴۳	۰/۰۴۹	۰/۰۸۱	۱/۲۶۰	۰/۰۸۳
فقدان همراهی دوستان	۲/۶۴	۰/۹۲۳	۰/۸۸۵	۰/۸۰۵	۱/۰۶۰	۰/۲۱۱
فقدان همراهی معتقدین و منتقدین	۳/۷۰	۰/۶۶۴	۰/۱۱۵	۰/۶۷۴		
نبود انسجام و یکپارچگی بین قمه‌زنها	۳/۳۹	۰/۸۲۵	۰/۰۹۵	۰/۷۲۲	۱/۱۸۷	۰/۱۱۹
سخت‌گیری نیروهای امنیتی و نظامی	۳/۱۷	۰/۸۶۵	۰/۱۸۸	۰/۱۲۳	۱/۰۴۶	۰/۲۲۴

۰/۱۵۰	۱/۱۱۱	-۰/۵۹۶	-۰/۶۷۸	۰/۷۷۰	۳/۳۸	نظر بزرگان در رابطه با مذمت قمه زنی
۰/۱۶۲	۱/۱۲۱	۰/۲۲۱	۰/۱۴۸	۰/۸۸۱	۲/۸۷	احساس نافرمانی مذهبی
		۰/۸۱۳	۰/۱۳۳	۰/۷۹۷	۳/۴۵	احساس نافرمانی مدنی
۰/۰۸۲	۱/۲۶۵	۰/۸۸۰	۰/۲۸۴	۰/۶۵۴	۲/۶۶	مشارکت سیاسی
۰/۱۶۱	۱/۱۲۳	۰/۲۹۷	-۰/۶۳۳	۰/۷۴۰	۳/۳۹	قمه‌زنی پنهان

همان‌طور که در جدول شماره ۳ ملاحظه می‌شود، میانگین قمه زدن پنهانی قمه‌زنان نسبتاً بالا است و مشارکت سیاسی آنها در حد متوسط است. با توجه به مقادیر سطوح معناداری (بزرگتر از ۰/۰۵) در آزمون کالماگروف - اسمیرنوف داده‌ها از توزیع نرمال برخوردارند.

۵-۲- یافته‌های استنباطی پژوهش

برای سنجش فرضیه‌های پژوهش، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. در آخر با کمک رگرسیون خطی چندمتغیره میزان تبیین متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل مورد سنجش قرار می‌گیرد.

جدول شماره ۴: نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته (قمه‌زنی پنهان)

متغیرهای مستقل	مقدار همبستگی	تأیید فرض
فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی	۰/۲۹۲ **	H ₁
فقدان شناخت صحیح از احکام اسلامی	۰/۴۰۹ **	H ₁
تبلیغات در فضای مجازی و گروه سید صادق شیرازی	۰/۳۲۰ **	H ₁
فقدان همراهی خانواده و نظام خویشاوندی	۰/۳۵۳ **	H ₁
فقدان همراهی دوستان	۰/۱۹۳ **	H ₁
فقدان همراهی معتقدین و منتقدین	۰/۳۷۶ **	H ₁
نبود انسجام و یکپارچگی بین قمه‌زنها	۰/۱۶۲ *	H ₁
سخت‌گیری نیروهای امنیتی و نظامی	۰/۳۲۶ **	H ₁
نظر بزرگان و علمای مورد وثوق در رابطه با مذمت قمه‌زنی	۰/۱۷۷ *	H ₁
احساس نافرمانی مذهبی	۰/۲۴۸ **	H ₁
احساس نافرمانی مدنی	۰/۲۸۶ **	H ₁
مشارکت سیاسی	-۰/۴۶۱ **	H ₁

$$n = 200 \quad * P < 0.05 \quad ** P < 0.01$$

نتایج جدول شماره ۴ نشان‌دهنده تأیید فرضیات پژوهش است. به این صورت که: بین فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی ($r = 0.292$) و احکام اسلامی ($r = 0.409$) با قمه‌زنی پنهان پاسخگویان رابطه معناداری مثبت و مستقیم وجود دارد؛ یعنی با نداشتن شناخت از تعالیم دینی و احکام اسلامی، تمایل به قمه‌زنی پنهان بالاتر می‌رود.

- بین تبلیغات در فضای مجازی توسط گروه سید صادق شیرازی و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری مثبت و مستقیم وجود دارد ($r = 0.320$ و $P < 0.01$). به این صورت که هر چه تبلیغات در فضای مجازی در مورد قمه‌زنی از طرف گروه سید صادق شیرازی افزایش یافته است، میزان قمه‌زنی پنهان هم بالا رفته است.

- بین فقدان همراهی خانواده و نظام خویشاوندی با قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری مثبت و مستقیم وجود دارد ($P < 0.01$) و ($r = 0.353$)؛ یعنی هر چه میزان همراهی خانواده و نظام خویشاوندی در مورد قمه‌زنی پایین باشد یا در این مورد همراهی نکنند، میزان قمه‌زنی پنهان بالاتر می‌رود.

- بین فقدان همراهی دوستان ($r = 0.193$) و معتقدین و منتقدین ($r = 0.376$) با قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری مثبت و مستقیم وجود دارد. به این صورت که هر چه میزان همراهی برخی از اقشار اجتماعی، مانند دوستان، معتقدین و منتقدین در مورد قمه‌زنی پایین باشد یا در این مورد همراهی نکنند، میزان قمه‌زنی پنهان افزایش می‌یابد.

- بین نبود انسجام (یکپارچگی) بین قمه‌زنها و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری مثبت و مستقیم وجود دارد ($P < 0.05$) و ($r = 0.162$)؛ یعنی هر چه میزان انسجام و یکپارچگی بین قمه‌زنها پایین باشد، گرایش آنها به قمه زدن (به صورت پنهانی) بالا می‌رود.

- بین سخت‌گیری نیروهای امنیتی و نظامی با قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری مثبت و مستقیم وجود دارد ($P < 0.01$) و ($r = 0.326$). به این صورت که هر چه نیروهای امنیتی و نظامی در مورد قمه‌زنی سخت‌گیری بالایی داشته باشند، تمایل به قمه زدن پنهانی هم بالا می‌رود.

- بین نظر بزرگان و علمای مورد وثوق در رابطه با مذمت قمه‌زنی و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری مثبت و مستقیم وجود دارد ($P < 0.05$ و $r = 0.177$). به این صورت که هر چه بزرگان و علمای مورد وثوق، این عمل را بیشتر ناپسند بدانند و اشخاص قمه‌زن را ملامت و مذمت کنند، گرایش به قمه زدن پنهانی افزایش می‌یابد.

- بین احساس نافرمانی مذهبی ($r = 0.248$) و مدنی ($r = 0.286$) با قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری مثبت و مستقیم وجود دارد. به این صورت که هر چه نافرمانی مذهبی و مدنی در بین افراد قمه‌زن بیشتر احساس شود، تمایل آنها به قمه زدن و قمه‌زنی پنهانی بالاتر است.

- بین مشارکت سیاسی و قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری منفی و معکوس وجود دارد ($P < 0.01$ و $r = -0.461$). یعنی هر چه میزان مشارکت سیاسی افراد قمه‌زن کاهش یابد، میزان قمه‌زنی پنهان آنها افزایش می‌یابد و بالاتر می‌رود.

۵-۳- تبیین قمه‌زنی پنهان برحسب سازه‌های اثرگذار

به منظور تبیین قمه‌زنی پنهان برحسب سازه‌های اثرگذار و تعیین این موضوع که این سازه‌ها در مجموع تا چه اندازه قادر به تبیین قمه‌زنی پنهان هستند و کدام یک از آنها پیش‌بینی‌کننده قویتری است، از مدل رگرسیونی چند متغیره (چندگانه) به روش همزمان (Enter) استفاده شد که نتایج آن به شرح جداول زیر است.

جدول شماره ۵: نتایج تحلیل واریانس (ANOVA) سازه‌های پژوهش در پیش‌بینی قمه‌زنی پنهان

منبع پراکندگی	مجموع مجزورات	درجه آزادی	مجدور میانگین	R	مربع R	F	سطح معناداری
رگرسیون	۴۴/۳۷۲	۱۱	۴/۰۳۴	۰/۶۳۸	۰/۴۰۷	۱۱/۷۳۴	۰/۰۰۰
باقیمانده	۶۴/۶۳۲	۱۸۸	۰/۳۴۴				
کل	۱۰۹/۰۰۵	۱۹۹					

نتایج جدول ۵، نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل با ضریب همبستگی چندگانه ۰/۶۳۸، توانسته‌اند ۴۰ درصد از واریانس متغیر قمه‌زنی پنهان را تبیین کنند. با توجه به معناداری بودن F می‌توان گفت که ترکیب خطی متغیرهای مستقل قادر به پیش‌بینی تغییرات قمه‌زنی پنهان می‌باشند.

جدول شماره ۶: ضرایب تحلیل رگرسیون متغیرهای مستقل در پیش‌بینی قمه‌زنی پنهان

سطح معناداری	t	ضرایب	ضرایب غیراستاندارد		متغیرهای پیش‌بین
		استاندارد	خطای استاندارد	B	
		بتا			
۰/۰۲۴	۲/۲۸۳	-	۰/۶۸۰	۱/۵۵۲	مقدار ثابت
۰/۶۷۰	-۰/۴۲۷	-۰/۰۲۹	۰/۰۹۴	-۰/۰۴۰	فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی
۰/۰۰۰	۴/۶۴۲	۰/۳۴۸	۰/۰۶۸	۰/۳۱۵	فقدان شناخت صحیح از احکام اسلامی
۰/۰۲۸	۲/۲۱۴	۰/۱۶۴	۰/۰۸۵	۰/۱۸۸	فقدان همراهی خانواده و نظام خویشاوندی
۰/۱۵۶	۱/۴۲۳	۰/۰۹۳	۰/۰۵۳	۰/۰۷۵	فقدان همراهی دوستان
۰/۰۲۰	۲/۳۴۶	۰/۱۸۴	۰/۰۸۷	۰/۲۰۵	فقدان همراهی معتقدین و منتقدین
۰/۸۴۱	-۰/۲۰۱	-۰/۰۱۳	۰/۰۵۶	-۰/۰۱۱	نبود انسجام و یکپارچگی بین قمه زن‌ها
۰/۴۵۲	۰/۷۵۴	۰/۰۵۴	۰/۰۶۲	۰/۰۴۷	سخت‌گیری نیروهای امنیتی و نظامی
۰/۰۵۷	-۱/۹۱۲	-۰/۱۳۳	۰/۰۶۷	-۰/۱۲۸	نظر بزرگان و علمای مورد وثوق شهر در رابطه با مذمت قمه زنی
۰/۵۸۷	۰/۵۴۵	۰/۰۴۷	۰/۰۷۳	۰/۰۴۰	احساس نافرمانی مذهبی
۰/۲۳۹	۱/۱۸۲	۰/۰۸۵	۰/۰۶۷	۰/۰۷۹	احساس نافرمانی مدنی
۰/۰۰۶	-۲/۷۸۳	-۰/۲۱۷	۰/۰۸۸	-۰/۲۴۶	مشارکت سیاسی

همانطور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، با توجه ضرایب رگرسیون استاندارد (بتا) می‌توان مشاهده کرد که از بین سازه‌های اثرگذار، فقدان شناخت صحیح از احکام اسلامی با ضریب بتا ۰/۳۴۸ معادل ($\beta = 0.348$) و پس از آن مشارکت سیاسی ($\beta = -0.217$)

۱- متغیر تبلیغات در فضای مجازی و گروه سیدصادق شیرازی به دلیل نداشتن مقدار آماره تحمل (مقادیر کمتر از ۰/۲ وجود ندارد) و مقدار تورم واریانس (متوسط تورم واریانس بزرگتر از ۱ است و مقادیری بالاتر از ۱۰ وجود ندارد) قابل قبول از تحلیل رگرسیون خارج شد.

(β) بیشترین سهم را در تبیین واریانس متغیر قمه‌زنی پنهان دارند. بعد از آن به ترتیب فقدان همراهی معتمدین و متنفذین، فقدان همراهی خانواده و نظام خویشاوندی، نظر بزرگان و علمای مورد وثوق شهر در رابطه با مذمت قمه زنی، فقدان همراهی دوستان، احساس نافرمانی مدنی، سخت‌گیری نیروهای امنیتی و نظامی، احساس نافرمانی مذهبی، فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی و نبود انسجام و یکپارچگی بین قمه‌زنها سهم بیشتری در تبیین متغیر قمه‌زنی پنهان دارند. بنابراین در بین سازه‌های اثرگذار، دو بُعد فقدان شناخت صحیح از احکام اسلامی و مشارکت سیاسی قمه‌زنان قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های قمه‌زنی پنهان می‌باشند.

۶- نتیجه‌گیری

رخداد‌های اجتماعی تأثیر شگرفی بر حالات روحی و روانی انسان بر جای می‌گذارد و در صورت بروز حوادث و پیش‌آمدهای ناگواری که منجر به فراغ و از دست دادن رفتن کسی شود که آدمی به او عشق می‌ورزد، سخت متأثر شده و هاله‌ای از اندوه وجود او را فرا می‌گیرد. واکنش طبیعی و فطری به این گونه وقایع تلخ، سوگواری و عزاداری است که از آن طریق هر فرد یا گروهی، جهت آرامش و التیام ناراحتی‌های روحی در برابر مصائب و حوادث جانسوز و دردناک، مراسم و آداب ویژه‌ای را برگزار می‌کند. با توجه به اهمیت موضوع قمه‌زنی به لحاظ فرهنگی- اجتماعی و ظهور دیدگاه‌های موافق و مخالف در این خصوص و اشتیاق قمه‌زنان در مبادرت به این عمل، بررسی و تحلیل این پدیده لازم و ضروری به نظر آمد. قمه‌زنی مراسمی است که در برخی نقاط شیعه‌نشین و توسط برخی از عزاداران امام حسین (ع) با نیت گوناگون و اکثراً به منظور ابراز عزاداری برای شهید شدن سیدالشهداء (ع) و یارانش در جریان واقعه کربلا اجرا می‌شود. با توجه به مطالب مزبور در این تحقیق سعی شد عوامل مختلف به ویژه جامعه‌شناختی مؤثر بر قمه‌زنی مورد بررسی قرار گیرد و به دنبال این بود که به شناسایی عوامل مؤثر بر قمه‌زنی پنهان طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۹۶ در شهرستان مبارکه بپردازد. در این پژوهش با رجوع به منابع مختلف مرتبط با موضوع پژوهش، مبانی نظری نسبتاً جامعی از دیدگاه‌های اسلام (قرآن و معصومین)، جامعه‌شناسان (دورکیم)، روانشناسان و دیدگاه‌های سید صادق شیرازی و یوسف صانعی راجع به قمه‌زنی تبیین شد. با توجه به یافته‌های توصیفی پژوهش، نزدیک به ۷۰ درصد از قمه‌زنان اظهار داشتند که بخاطر عزاداری ویژه برای امام حسین (ع) قمه می‌زنند. آنها بیان داشتند بیشترین علتی که باعث شده بطور پنهانی قمه بزنند سخت‌گیری نیروهای امنیتی است، که بیشتر در محل‌های چون منازل حاشیه‌ای، چاه‌های آب، خانه‌های ویلایی، باغ‌های حاشیه‌ای دارای حصار و منازل مجردی قمه زنند. بیشترین چیزی که باعث شد قمه‌زنان باهم قمه بزنند، شور و شوق حاصل از آن بوده است. از لحاظ خصوصیات فردی، افراد قمه‌زن به میزان بالایی سیگار و قلیان می‌کشیدند، شبکه‌های ماهواره‌ای نگاه می‌کردند و سابقه کفیری داشتند، که این نشان از ناهنجاری‌های رفتاری بالای آنهاست. همچنین یافته‌های توصیفی نشان داد که میزان قمه‌زنی پنهان پاسخگویان در حد نسبتاً بالایی بوده است.

نتایج نشان داد که بین فقدان شناخت صحیح از تعالیم دینی و احکام اسلامی با قمه‌زنی پنهان رابطه‌ای معناداری مثبت وجود دارد. این یافته تحقیق با نتایج پژوهش ربانی و همکاران (۱۳۸۹) و رضوان‌پور و محمدی (۱۴۰۰) همسو است. رضوان‌پور و محمدی (۱۴۰۰) نشان دادند پابندی به مناسک دینی در رفتارها و کنش‌های فردی و اجتماعی تأثیر دارند و پابندی به مناسک دینی مهم‌ترین عامل رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی قلمداد می‌شود، همسو است. در این زمینه کنت، دین را عامل وحدت- بخش و سامان‌بخش معرفی می‌کند و وجودش را در هر اجتماعی اجتناب‌ناپذیر می‌داند. دین همان اصل وحدت‌بخش و زمینه مشترکی را فراهم می‌سازد که اگر نبود، اختلافات فردی جامعه را از هم می‌گسیختند. علی‌رغم این نظر کنت که اندیشه دینی را به گذشته نسبت می‌داد و باور داشت با تحول و پیشرفت جوامع بشری، پیشرفت دینی زایل خواهد شد، محققین مختلف نشان داده‌اند که هنوز در میان پیشرفته‌ترین جوامع درصد بالایی از مردم به خدای بزرگ یا روح جهانی باور دارند. همچنین دورکیم نقش و کارکرد دین را در حفظ نظم و همبستگی سامان اجتماعی می‌دید. بنابراین نداشتن شناخت در زمینه مسائل دینی، فرد به اعمال خطرناکی چون قمه‌زنی می‌کشاند و انسجام اجتماعی را پایین می‌آورد و موجب اختلال در جامعه می‌گردد.

نتایج نشان داد که بین تبلیغات در فضای مجازی توسط گروه سید صادق شیرازی و قمه‌زنی پنهان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. این یافته پژوهش با نتایج تحقیق رضوان‌پور و محمدی (۱۴۰۰) همسو است. در این زمینه افراد قمه‌زن با سید صادق شیرازی هم‌کیش هستند و موافق بر روی آتش راه رفتن، بر روی خار راه رفتن، بر روی شیشه غلتیدن، خراشیدن صورت و لطمه بر سینه و صورت زدن به حدی که خون جاری می‌شود، با زنجیر تیغی به کمر زدن به حدی که خون جاری می‌شود و در کل موافق قمه زدن می‌باشند. و باز یوسف صانعی مطرح کرده است که اساسش (اساس قمه زدن) عشق است، محبت است، همین عشق و محبت است که بدون اختیار، انسان‌ها به سینه می‌زنند، همین عشق و محبت است که بدون اختیار انسان‌ها قمه می‌زنند، همین عشق و محبت است که انسان‌ها بدون اختیار زنجیر می‌زنند به بدنشان و مطرح می‌کند قمه زدن برای آنهایی که قمه می‌زنند سنت حساب شده‌ای است. یعنی این عشقه، همیشه جلوی او را گرفت، جلوگیری اشتباهه، عشق و علاقه است، بدون اختیار قمه می‌زند به

خودش بعد هم خوب می‌شود. حتی این قه‌زن‌ها سابقه هم نداره یکیشون ضرری دیده باشد. این که بعضی از آقایون خیال کرده‌اند این ضرر داره، اشتباه فکر کرده‌اند. نخیر اینجور نیست، نه تنها ضرر ندارد بلکه نفع هم داره برای آنها، هم نفع روحی دارد، عقده‌اش گشوده می‌شود، علاقه‌اش را اظهار کرده، هم نفع بدنی دارد. بنابراین با توجه کردن به دیدگاه این دو متفکر، افراد به قمه زدن تشویق و ترغیب می‌شوند و به سمت آن می‌روند.

در ادامه نتایج پژوهش نشان داد که بین فقدان همراهی خانواده (نظام خویشاوندی)، دوستان، معتقدین و منتقدین با قمه‌زنی پنهان رابطه‌ی معناداری وجود دارد. این یافته تحقیق با نتایج پژوهش قانع و بیاتی (۱۳۹۳) همسو است. آنها به این موضوع پرداختند که، قمه‌زنی به منزله روشی که نه تنها عرف اندیشمندان آن را تأیید نمی‌کنند، بلکه عمل بدعت و خرافی که هیچ دلیل استواری آن را حمایت نمی‌کند. شبه ادله‌ای که طرفداران اندک این عمل برای خود دارند، معرفی شده و مورد نقد قرار گرفته است و ادله فقه‌های عظام مبنی بر بدعت بودن، مصداق اضرار و ایذاء نفس، وسیله وهن و تضعیف مذهب و دین و سوء استفاده دشمنان به مثابه ادله حرمت این عمل معرفی شده است. همچنین نشان داده شد که بین نبود انسجام و یکپارچگی قمه‌زن‌ها و قمه‌زنی پنهان آنها رابطه‌ی معناداری وجود داشت. طبق نگرش و طرز فکر دیدگاه کارکردگرایی، جامعه را به مثابه یک ارگانیسم و مجموعه و نظامی در نظر می‌گیرد که هر یک از اجزای آن، یعنی خرده‌نظام‌ها و نهادها و سازمان‌های اجتماعی، ارزش‌ها و هنجارها نقشی در انسجام و وحدت و تعادل و بقا کل نظام اجتماعی بر عهده دارند. بنابراین اگر بین یک گروه انسجام و یکپارچگی وجود داشته باشد، زودتر به هدف و موفقیت دست می‌یابند و اگر فاقد انسجام گروهی و یکپارچگی باشند (مثل گروه قمه‌زنان) در رسیدن به اهداف خود دچار مانع و مشکل می‌شوند و یا به طور انفرادی مسیر خود را طی می‌کنند. از آنجا که در این پژوهش بین قمه‌زنان انسجام وجود نداشت، آنها به صورت پنهانی این عمل (قمه زدن) را در پیش گرفتند. یکی دیگر از عواملی که باعث شد این افراد به سمت قمه زدن پنهانی بروند، سخت‌گیری نیروهای امنیتی و نظامی بود. همچنین مذمت کردن عمل قمه‌زنی از طرف بزرگان و علمای مورد وثوق باعث بالا رفتن قمه‌زنی به صورت پنهان شد. درباره قمه‌زنی باید گفت که این مقوله از دیرباز مورد اختلاف نظر علما و پیروان و مقلدان آن بوده است. وفاق و اجماع کلیه علما در ابراز نظرهای مرتبط با قمه‌زنی و تأیید آن از سوی برخی علما، زمینه مساعدی را ایجاد کرده تا بدین وسیله، قمه‌زنان به انجام آن مبادرت ورزند. البته نباید از نظر دور داشت که فتوایی که در این زمینه در گذشته صادر شده، اغلب مبنی بر جواز قمه‌زنی است و فتوای جدیدتر، اغلب بر عدم جواز در این زمینه تأکید دارند. یکی دیگر از عواملی که نشان‌دهنده گرایش آنها به سمت قمه‌زنی پنهان بوده است، نافرمانی مذهبی و مدنی آنان بوده است. حتی مشارکت سیاسی پایین آنها نشان‌دهنده این مهم بوده است. در آخر نتایج رگرسیون نشان داد که متغیرهای مستقل توانستند ۴۰ درصد از تغییرات متغیر قمه‌زنی پنهان را تبیین و پیش‌بینی کنند و در بین سازه‌های اثرگذار، فقدان شناخت صحیح از احکام اسلامی قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده قمه‌زنی پنهان بود. از جمله پیشنهاداتی که می‌توان در راستای این پژوهش ارائه داد، عبارتند از:

عدم برخورد سلیقه‌ای مسئولین و برنامه‌ریزان با قمه‌زنی، دغدغه مبارزه با قمه‌زنی فقط یک ماه قبل از محرم شروع نشود و زمانی طولانی را برای رفع آن در نظر گرفت، آگاهی‌بخشی به معلمان و مدیران مدارس در قالب کارگاه‌های آموزشی به خصوص در مورد مربیان تربیتی در رابطه با قمه‌زنی و آثار مخرب آن در همه حوزه‌ها، شناسایی بازاریان و معتمدین سرشناسی که در خصوص قمه‌زنی دیدگاه منفی دارند و استفاده از ظرفیت اجتماعی و اقتصادی ایشان در مبارزه با قمه‌زنی چه در صنف و چه در سایر بخش‌ها و اقشار، تقویت سایر وجوه عزاداری مانند سخنرانی و مرثیه‌سرایی‌ها از طریق تبلیغات مناسب و استفاده از سخنرانان و مداحان برنامه‌ریزی شده، شناسایی اماکن و افرادی که مبادرت به ساخت و خرید و فروش قمه می‌نمایند و برخورد جدی انتظامی و قضایی در پلمپ مغازه‌ها و بازداشت مرتکبین، علاوه بر خطیبان و مداحان آگاه، لازم است تا در مراسم عزاداری از پزشکان و متخصصان امور پزشکی به ویژه متخصصان مغز و اعصاب، پوست، خون و ... و همچنین کارشناسان بهداشت، دعوت به عمل آید تا آسیب‌های قمه‌زنی بر سلامت بدن انسان تشریح شود و همچنین این مقوله باید در رسانه‌ها به ویژه صدا و سیما نیز مورد توجه قرار گیرد تا آگاهی پزشکی و بهداشتی قمه‌زنان ارتقا یابد. در راستای پیشنهادات پژوهشی، انجام تحقیق کیفی (به صورت مصاحبه) در مورد قمه‌زنی پنهان لازم است.

۱. قرآن کریم
۲. اناری، آسیه؛ طهماسبیان، کارینه؛ فتح‌آبادی، محبوبه (۱۳۹۰). «نگرانی و حمایت اجتماعی در نوجوانی». فصلنامه روان‌شناسان ایرانی، ۸ (۲۹)، ۳۴-۲۷.
۳. بهشتی، محمد (۱۳۶۸). «فرهنگ صبا فارسی». تهران: انتشارات صبا.
۴. توسلی، غلامعباس (۱۳۸۰). «جامعه‌شناسی دین». تهران: چاپ مهارت.
۵. جعفری نیا، غلامرضا (۱۳۹۱). «بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر میزان مشارکت سیاسی شهروندان شهر خورج». پژوهشنامه علوم سیاسی، شماره ۲۶، صص ۱۲۲-۸۸.
۶. دستیار، وحید؛ توفیقیان فر، علی حسن؛ شیروانی، زهره (۱۳۹۸). «تاثیر آشنایی با شخصیت و جایگاه زنان کربلاء بر موفقیت زنان در تربیت فرزندان؛ نقش واسطه‌ای الگوپذیری مذهبی و اجتماعی از حضرت زینب (س)». مجله علمی پژوهش در روانشناسی، علوم تربیتی و علوم اجتماعی، ۱۵ (۳)، ۱۴۰-۱۲۴.
۷. دورکیم، امیل (۱۳۸۳). «صور بنیانی حیات دینی». ترجمه باقر پرهام، تهران: نشر مرکز.
۸. ربانی خوراسگانی، رسول؛ هاشمیان فر، سیدعلی؛ گنجی، محمد (۱۳۸۹). «رهیافتی فرهنگی بر پدیده قمه زنی شهروندان خمینی شهر». تحقیقات فرهنگی ایران، ۳ (پیاپی ۱۱)، ۷۱-۱۰۱.
۹. رصی در قسمت بیانیه‌های پایگاه اطلاع رسانی آیت‌الله سید صادق شیرازی
۱۰. رضوان پور، میثم؛ محمدی، اصغر (۱۴۰۰). «رهیافتی اجتماعی به پدیده قمه زنی (مورد مطالعه شهرستان خمینی شهر)». فصلنامه علمی - پژوهشی اسلام و علوم اجتماعی، ۱۳ (۲۶)، ۱۱۲-۷۹.
۱۱. زینتی، علی. (۱۳۸۴). «فلسفه ازدواج در اسلام و مسیحیت». شورای اجتماعی و فرهنگی زنان ج ۷ (۲۷): ۱۹۷-۲۲۷.
۱۲. شبجای زند، علی (۱۳۸۰). «دین، جامعه و عرفی شدن». تهران: نشر مرکز.
۱۳. طبرسی (۱۴۱۱). بیروت، مشکاه الانوار فی غرر الاخبار، موسسه الاعلمی للمطبوعات.
۱۴. عبدالهی، نوراله؛ رنجبر، محمدعلی (۱۴۰۱). «قزلباشان ایناللو و قمه زنی در شهر چادگان». پژوهش های تاریخی (مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی اصفهان)، ۵۸ (دوره جدید ۱۴) (۱ پیاپی ۵۳)، ۷۱-۸۴.
۱۵. قانع، احمدعلی؛ فتح‌الله بیاتی، محمدرضا (۱۳۹۴). «قمه‌زنی؛ عزاداری یا خرافه؟». فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۱۶ (۲۹): ۲۱۴-۱۸۹.
۱۶. گیدنز، آنتونی؛ بردسال، کارن (۱۳۸۶). «جامعه شناسی با تجدید نظر کامل و روزآمد شده». ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.
۱۷. مسائلی، مهدی (۱۳۸۶). «قمه زنی سنت یا بدعت؟». چاپ ششم، اصفهان: گلبن.
۱۸. موسسه فرهنگی فخرالائمه (۱۳۸۷). «دست پنهان». چاپ ششم. قم: بوستان کتاب.
۱۹. موسوی نایینی، سیدمرتضی؛ اخوان مقدم، جمال؛ محبی، حسنعلی، پناهی، فرزاد (۱۳۸۳). «بررسی جراحات پوست سر ناشی از قمه زنی و نحوه درمان آن در عاشورای سال ۱۳۸۲ در کربلا». مجله طب نظامی، ۶ (۲) (مسلسل ۲۰)، ۱۲۳-۱۲۷.
۲۰. میقانی، احمد (۱۳۹۰). «مؤلفه های انسجام در دولت اسلامی». فصلنامه مطالعات دفاعی - استراتژیکی، شماره ۴۳.
۲۱. نراقی، ملا احمد (۱۳۸۴). «معراج السعاده». چاپ یازدهم، موسسه انتشارات هجرت.
۲۲. وصال اف، حسین، جبّاری، محمدرضا (۱۴۰۰). «بررسی نقش رویکرد حدیث محوری در گسترش تیغ زنی و قمه زنی در دوران صفویه». فصلنامه علمی تاریخ نامه ایران بعد از اسلام، ۱۲ (۲۸)، ۲۶۳-۲۴۳.
23. Rawls, J. (1975). Theorie der Gerechtigkeit, Frankfurt/M, S. 401